

לכם במצת מצוה

אורח או בן אצל אביו

יש לדון האם מי שמתארח אצל חבירו, או בן האוכל אצל שלחן אביו, חייב לקנות המצות כדי שיצאו ידי חובתם, או די בזה שיש להם רשות לאכול המצות, וכפי הנראה לא נוהגין לעשות מעשה קנין בהמצות, וצריכים לבאר האם זה הנהגה הראויה או לא. ראשית כל צריכים לדון האם יש דין "לכם" במצה, ויבואר להלן.

אשה

וכן יש להסתפק האם הבעל צריך להקנות המצה לאשתו, וראיתי בספר קרן אורה (נזיר כד, א) שכתב שלפי מאי דקיי"ל דבעינן מצה שלו משום דגמרינן לה מחלה, אם כן באשה לכאורה צריך בעלה לאקנויי לה כזית מצה שיהיה שלה, אבל עי"ש שדחה דבריו דכיון דמשועבד לה במזונותיה כל מה שאוכלתה הוי זידה.

מצה של מעשר שני

(סוכה לה, א ופסחים לח, א) אמר רבי אסי אתרוג של מעשר שני לדברי רבי מאיר (הסובר מעשר שני ממון גבוה) אין אדם יוצא בו ידי חובתו ביום טוב, לדברי חכמים אדם יוצא בו ידי חובתו ביום טוב. מצה של מעשר שני לדברי רבי מאיר אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, לדברי חכמים אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. עיסה של מעשר שני לדברי רבי מאיר פטורה מן החלה, לדברי חכמים חייבת בחלה. מתקיף לה רב פפא בשלמא עיסה כתיב (במדבר טו) ראשית ערסתכם, אתרוג נמי כתיב לכם משלכם, אלא מצה מי כתיב מצתכם, אמר רבה בר שמואל ואיתימא רב יימר בר שלמיא אתיא לחם לחם, כתיב הכא (דברים טז) לחם עני וכתוב התם (במדבר ט"ו) והיה באכלכם מלחם הארץ, מה להלן משלכם ולא משל מעשר, אף כאן משלכם ולא משל מעשר.

מבואר בסוגיא דיש דין "לכם" במצות מצה, וכבר העיר בספר שפת אמת (סוכה שם) וז"ל משמע דמסקנת הגמ' כן הוא, ולפ"ז צריכין ליהזר במצה של מצוה שיהיה המצה שלו דוקא, ולאורח על שלחן הבעה"ב צריך ליתן לו הבעה"ב המצה במתנה, ולא סגי מה שהרשהו לאכול דצריך להיות שלו ממש, ר"ל שיוכל למכרו ולהקדישו, דמתנה שאינו יכול להקדישה לא שמה מתנה כדאיתא בנדרים (מח, א) בסוגיא דמעשה דבית חורון. ויעוין לקמן איך הוא מיישב מנהג העולם.

היתר אכילה או דין ממון

הרמב"ם (הלכות מעשר שני פרק ג הלכה יז) פסק כר"מ שמעשר שני ממון גבוה הוא שנאמר לה' הוא, וכתב שלפיכך אינו נקנה במתנה, אא"כ נתן לו הטבל והמקבל מפריש המעשר, ואין מקדשין בו את האשה ואין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו ואין מחליפין אותו ואין מרהינין אותו. וקשה א"כ איך פסק הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ו, ח) שיוצאין במצה של מעשר שני בירושלם.

והנה נחלקו רבי חייא בר אבין ורבי אסי בגמ' (סוכה לה, א) בהטעם למה אתרוג של ערלה פסול, חד אמר לפי שאין בה היתר אכילה, וחד אמר לפי שאין בה דין ממון. ומסקינן דבהיתר אכילה כולי עלמא לא פליגי דבעינן, כי פליגי בדין ממון מר סבר היתר אכילה בעינן דין ממון לא בעינן, ומר סבר דין ממון נמי בעינן, מאי בינייהו איכא בינייהו מעשר שני שבירושלים אליבא דרבי מאיר. א"כ י"ל שהרמב"ם פסק כמ"ד שדי בהיתר אכילה, ולכן אע"פ שפסק שמע"ש ממון גבוה שפיר יכול לצאת ידי חובת מצות מצה. וכן מבואר בכסף מנה בשם מהר"י קורקיס, דהנה כתב הרמב"ם (הלכות ביכורים פרק ו הלכה ד) עיסה של מע"ש בירושלים ועיסת שביעית וספק מזומע חייבין בחלה, אבל המדומע פטור מן החלה. ותמה עליו הכסף משנה דהא פסק הוא ז"ל (פרק ג' מהל' מע"ש הלכה יז) כר"מ דאמר מעשר שני ממון גבוה הוא, וא"כ הו"ל למיפסק דפטורה מן החלה. ותירץ בשם הר"י קורקוס ז"ל שהר"מ פסק כמ"ד דסגי בהיתר אכילה, עי"ש שדן בזה באריכות.

ולפי"ז יש לומר דמשו"ה האורח או הבן אצל אביו יוצאים ידי חובתם במצות מצה, משום דיש להם "היתר אכילה" אע"פ שאין להם "דין ממון". שוב ראיתי שכן כתב הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק ט, דבר הלכה ד). אבל יש לפקפק בזה דיתכן שרק במע"ש שמיוחד רק לו, א"כ י"ל שהיתר אכילה מספיק שיהיה נקרא "לכם", שרק לו יש היתר אכילה, אבל אורח שתלוי בדעת בעל הבית, י"ל שלא די בזה שיש לו היתר אכילה. אבל ראיתי בספר אמרי בינה (הל' פסח סי' כא) שאע"פ שלענין הפקר או דבר שגזל מגוי כתב כנ"ל, שאע"פ שיש לו היתר אכילה לא מקרי "שלו", כיון דלית ליה זכות בו יותר מכל אדם, דווקא במעשר שני אף דהוי ממון גבוה דהבעלים יש להם זכות זה לאכלו, ואין יכול לחטוף ממנו, אבל לגבי אורח הסכים לסברת הגרשז"א שהיות והאוכל מיוחד לו, שפיר מקרי "לכם" למ"ד דלא בעינן דין ממון.

מצה גזולה

ואפילו אם נאמר שלא מקרי לכם מחמת "היתר אכילה", הואיל והבעה"ב יכול לחזור בו, יתכן שהרמב"ם לא פסק בכלל כסוגיא דסוכה דבעינן לכם, וסמך על ההיא דירושלמי דפוסל מצה גזולה משום מצוה הבא בעבירה, ולא משום לכם. דהנה בפסקי הרא"ש (פסחים פרק ב) מדייק מהא דאמר רב אסי דמצה של מעשר שני לדברי ר' מאיר אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח, משום דבעינן משלכם, דאין יוצאין במצה גזולה, דאפילו לרבנן אית להו שפיר גזירה שוה, דגזירה שוה זו מקובלת בפרק רבי ישמעאל (ע, ב), דעל ההיא מתניתין דהחטיטין והשעורין והכוסמין והשיבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה, קאמר ר"ל דאתיא לחם לחם ממצה, כתיב הכא והיה באכלכם מלחם הארץ, וכתיב התם לחם עוני, אלא דרבנן אית להו דמצת מעשר שני הוי שלכם, אבל גזולה דלאו לכם היא אינו יוצא בה. וכתב הרא"ש שהרמב"ם כתב כדבריו (פ"ו מהל' מצה) דאין אדם יוצא במצה גזולה.

ואח"כ מביא גם כן את דברי הירושלמי (פ"ק דחלה הל' ט) שמצה גזולה אסור לברך עליה, אמר ר' אושעיא על שם שנאמר ובוצע ברך נאץ ה', הדא דתימר בתחלה אבל בסוף דמים הוא דחייב ליה, וכתב הרא"ש שמשמע דאין בו איסור אלא משום ובוצע ברך נאץ וכו', דהיינו מצד הברכה אבל בדיעבד יצא ידי חובתו במצה גזולה. ותו מסיק בה בירושלי רבי יונה אומר אין עבירה מצוה, רבי יוסי אומר אין מצוה עבירה, אמר רבי אילא אלה המצות, אם עשאן כמצותן מצוה ואם לאו אינה מצוה. וכתב הרא"ש שאפשר דהני אמוראי

חולקין, וסוברים דכיון דלא עשאן כמצותן אינה מצוה, ולא יצא ידי חובתו, ולא רק שיש בעיא עם הברכה.

מצוה הבא בעבירה או "לכם"

אבל לכאורה דברי הרא"ש תמוהים שבתחילה כתב על פי הגמ' שמצה גזולה פסול משום לכם, ואח"כ מביא שכ"כ הרמב"ם שאינו יוצא במצה גזולה, משמע שס"ל שהפסול הוא מחמת שחסר בלכם, אבל זה תימה שהרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ו, ז) כולל זה שאינו יוצא במצה גזולה יחד עם זה שאינו יוצא בכל דבר האסור לו, וז"ל אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו, כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזלה, זה הכלל כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בה ידי חובתו, וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון אין יוצא בה ידי חובתו. א"כ משמע שאין החסרון משום לכם, אלא מטעם מצוה הבא בעבירה.

וכ"כ להדיא בהגהת הרמ"ך שדייק בהרמב"ם שאין הפסול משום דבעינן לכם, ומסביר משום דלא כתיב מצתכם, (וזה תמוה שהרי לומדים לחם לחם מחלה) אלא שהפסול במצה גזולה אינו אלא משום מצוה הבא בעבירה.

ועי"ש שהק' מסוגיא דאוונכרי (סוכה ל, ב) דאמר להו רב הונא להנהו אוונכרי כי זבניתו אסא מנכרי לא תגזו אתון אלא לגזוה אינהו ויהבו לכו, מאי טעמא סתם נכרים גזלני ארעתא נינהו וקרקע אינה נגזלת, הלכך לגזוה אינהו כי היכי דליהו יאוש בעלים בידיהו דידהו ושינוי הרשות בידיהו, משמע שאין בעיא של מצוה הבא בעבירה. (לכאורה גם זה תמוה, שהרי מבואר בגמ' (שם) שאם קנה ביאוש ושנוי רשות, אין כאן משום מצוה הבא בעבירה, ולכן אמר להם שהגוי יקצוץ ההדסים ולא שיקצצו בעצמם כדי שלא יהיה מצוה הבא בעבירה, א"כ אדרבה שם מבואר שיש פסול במצוה הבא בעבירה)

עוד הק' ממה שהביא הגמ' (סוכה לא, א) דההיא סבתא דאתאי לקמיה דרב נחמן, אמרה ליה ריש גלותא וכולהו רבנן דבי ריש גלותא בסוכה גזולה הווי יתבי, (משום שעבדי ריש גלותא גנבו ממנה עצים בשביל הסוכה) צווחה ולא אשגח בה רב נחמן, אמרה ליה איתתא דהוה ליה לאבוהא תלת מאה ותמני סרי עבדי צווחא קמייכו ולא אשגחיתו בה, אמר להו רב נחמן פעיתא היא דא, ואין לה אלא דמי עצים בלבד. הרי לן דלא חיישינן למהב"ע. (ושוב תמוה כנ"ל שאחר שקנ העצים משום תקנת השבים, שוב לא שייך מצוה הבא בעבירה)

עוד הק' שהרמב"ם עצמו פסק שאפשר לצאת בשופר הגזול, הרי שאינו סובר שיש פסול של מצוה הבא בעבירה. (ושוב תמוה שהרמב"ם הרי מסביר שם שהטעם שכשר משום שאין בקול גזל, דהיינו שלא חל על הקול דין גזל, וממילא אין פסול של מצוה הבא בעבירה, אבל בלא"ה היה פסול מטעם מצוה הבא בעבירה.)

א"כ לפי הרמ"ך יהיה מיושב מנהג העולם שלא מקפידין לקנות המצות, שבאמת אליבא דהלכתא אין דין לכם במצה, ורק מצה גזולה פסולה משום מצוה הבא בעבירה.

קנייה בשנוי

אבל לכאורה אע"פ שהרמב"ם לא פסל מצה גזולה מטעם לכם, אינו מוכח שאין דין לכם במצה, שכבר הק' הנתיבות בספרו מקור חיים (סי' תנד) למה מצה גזולה פסול הרי קנייה בשנוי ע"י הלעיסה, ות"י שהיות והלעיסה הוי התחלה של האכילה א"כ פסול מצד מצוה הבא בעבירה. ביאור הדבר שאע"ג דקי"ל שאם קנה דבר הנגזל אין כאן משום מצוה הבא

בעבירה, אבל כאן שהעבירה היא בשעת המצוה גרע, וכעין דבריו כתב הביאור הלכה (ריש סימן תנד) וז"ל ואפשר דס"ל דזה מקרי שהקנין בא ע"י המצוה גופא, דקי"ל בסי' תרמ"ט דלא מהני, דאף שאם בלע בלא לעיסה יצא, הא עכ"פ לכתחלה צריך לעיסה כדי שיהיה טעם מצוה בפיו. (ולפי"ז קשה טובא למה במ"ב כתוב שמצה גזולה פסול משום דבעינן לכם, ואילו בביה"ל מסיק שהוא מטעם מצוה הבא בעבירה) ולפי"ז י"ל שהיינו טעמא שהרמב"ם לא כתב שמצה גזולה פסול משום דבעינן לכם, משום שבאמת שפיר קנה המצה ע"י הלעיסה, אבל ס"ל שעדיין פסול משום מצהב"ע, כמ"ש המקור חיים והמ"ב שרק היכא שקנה לפני המצוה אין כאן משום מצוה הבא בעבירה. ואם כנים הדברים, אז אין מדברי הרמב"ם כדי ליישב למה האורחים לא קונים המצה, דאולי באמת בעינו לכם, אבל עכ"פ לפי הרמ"ך יש לנו יישוב.

שיטת הריטב"א שיוצא במצה גזולה

ועי' בהגהת הגרע"א שמביא דברי הריטב"א (סוכה לה, א) שכתב שבאמת לפי הבבלי, שלא הזכר שאינו יוצא במצה גזולה, הטעם הוא משום, דסברי לה כדאמרין בפרק אלו נערות (כתובות ל, ב) דמכי לעסיה בפומיה קנייה, דלאו בר אהדורי הוא, ואין לנגזל אלא דמים, ותו ליכא בשעת הנאת גרונו ומעיו דעביד מצוה, לא משום לכם, ולא משום מצוה הבאה בעבירה, כדפרישנא לעיל גבי לולב וסוכה. ר"ל דאם קנה דבר הגזול לפני המצוה, אין בו משום מצוה הבא בעבירה, (ולית ליה סברת המקו"ח וביה"ל שכאן גרוע, משום דס"ל להריטב"א דאין הלעיסה חלק מהמצוה).

מצוה הבא בעבירה

אבל עי' בריטב"א (פסחים לה, ב) שבתחילה מביא בשם תוספות דלא אסרו מצוה הבאה בעבירה אלא בקרבן שבא לרצות, וכן לולב, אבל בשאר מצות לא, ולפי"ז מצוה גזולה וכן של טבל יוצאין בה בדיעבד. הריטב"א חולק וסובר דגזול מצוה אפויה ואיכא יאוש בעלים, ועל ידי המצוה איכא שינוי השם דמעיקרא לחם והשתא מצוה, **אי נמי שינוי רשות למאן דסבר מדרבנן דקדושת מצוה השיב שינוי רשות**, דאשתכח דעל ידי המצוה הוא קונה מצוה זו, בהא איפליגו בירושלמי וקי"ל כמאן דאסר. וזה לשיטתו בכמה פעמים בש"ס, (סוכה כט, א קידושין נה, א גיטין נג, ב) שאין מצוה הבא בעבירה אלא היכא שהמצוה מסייעת את העבירה. [ודלא כההבנה המקובלת שמצוה הבא בעבירה היינו שהעבירה גורמת המצוה, כמבואר בתוס' (סוכה ל, א)] ועי' מש"כ לעיל (סוכה כט, ב) שהטעם שלולב הגזול פסול משום מצוה הבא בעבירה משום שב"קדושת המצוה" הוא קונה אותו והוציאו מרשות נגזל, כגון שהיה יאוש כדי שאינו קונה וכשהקדישו למצותו הרי הוא כאלו מכרו, דמה לי מכרו לגבוה מה לי מכרו להדיוט, והוה ליה השתא על ידי המצוה יאוש ושינוי רשות שהוא קונה, ולפיכך אינו לרצון לשם.

לכם במרור

יש עוד דרך למה אין להוכיח מהרמב"ם שלהלכה אין דין לכם במצה, והוא על פי דברי השאג"א (סי' צד). דיעוין שם שמסופק למה מצוה גזולה פסול, האם הוא מטעם לכם או מצוה הבא בעבירה, וכתב שיהיה נ"מ בזה לענין מרור בזה"ז אי יוצא ידי חובתו במרור גזולה או לא, דאם מצוה פסול משום דנלמד מגז"ש לחם לחם נחלה, אז מרור גזול נמי פסול, דכל דפסל רחמנא במצה במרור נמי פסול מהיקשא דמצוה ומרור, ואפילו במרור

בזה"ז דרבנן, אבל אם מצה גזולה אינה פסולה אלא משום מצוה הבאה בעבירה, היות והאי פסול אינו פסול מיוחד במצה אלא כללא הוא בכל המצות, דמצוה הבאה בעבירה פסולה, א"כ להני רבוותא דפסקו דרבנן מצוה הבאה בעבירה לית לן בה, ומה"ט לולב הגזול ביו"ט שני כשר הואיל ואינו אלא מדרבנן, א"כ הה"נ מרור הגזול כשר הואיל ואינו אלא מדרבנן בזה"ז.

[אבל יעוין בשולחן ערוך (או"ח סימן תרמט, ה) שנחלקו בזה המחבר ורמ"א, וז"ל המחבר כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שביארנו, או מפני גזל וגניבה, ביום טוב הראשון בלבד, אבל בשאר ימים, הכל כשר. וכתב עליו הרמ"א דיש פוסלין בגזול כל ז' ימים, והכי נהוג. שו"מ בביה"ל (ריש סי' תנד) שהעיר כן על השאג"א, שדבריו דלא כהרמ"א.]
וכתב השאג"א שע"כ א"א ללמוד הך גז"ש דלחם לחם מחלה ולפסול מצה גזולה, דהא בחלה גופא לא אשכחן דגזל פטור מחלה, אדרבה בב"ק (צד, א) מבואר שחייב בחלה, דאביי מוכיח שראב"י סובר שינוי במקומו עומד, מהא דאמרין הרי שגזל סאה חטיין טחנה לשה אפאה והפריש ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאץ, הרי דאף למ"ד שינוי אינו קונה דהויה גזל מעליא, אפ"ה יש בו דין חלה, רק שאינו יכול לברך. דאם איתא דליכא בכלל חיוב חלה בגזל, א"כ לא שייך לומר אין זה מברך אלא מנאץ. וכיון דחייב בחלה, ממילא אי אפשר למעט מצה גזולה מגז"ש דלחם לחם מחלה, שלא יהא טפל חמור מהעיקר. האחרונים (מקור חיים סי' תנ"ד, ושו"ת עונג יום טוב סימן לט) חולקין על הראיה. העויו"ט כתב ששם קונה מטעם יאוש ושינוי השם, כמו בההיא שגנב וגזלן תרומתן תרומה, אלא דנחלקו לגבי ברכה, דאביי סובר שאינו מברך א"כ קנה בשנוי, ורבא חולק עי"ש מה שמאריך. והמקו"ח כתב שחייב להפריש מצד חיוב הבעלים עי"ש.
עכ"פ לפי השאג"א אין ראייה שהרמב"ם פסק שלא צריך לכם, שהא דכתב שמצה גזולה פסול משום מצוה הבאה בעבירה, הוא משום דא"א ללמוד פסול במצה גזולה מחלה כנ"ל. אבל לפי הרמ"ך שפיר ס"ל להרמב"ם שאין דין לכם במצה.

שיטת מהר"ש

ואפילו אם נאמר שלהרמב"ם אין דין לכם במצה אבל אין כן הסכמת כל הראשונים, דיעוין בספר מהרי"ל (סדר ההגדה אות לד) דנשאל למהר"ש על יהודי שהלך בגנו של גוי וקצץ ירקות למרור מהו לצאת בו, מי בעינן מרור דומיא דמצה משלכם, או דילמא כיון דמרור עכשיו לדידן מדרבנן שרי. והשיב מהר"ש דהוי שינוי רשות, דהא אפילו גבי ערבה ישראל אחר שלא קצצה יוצא בו, והבעל הבית יוצא בו, אבל אותו שקצצו לא יוכל לצאת בו. הרי לן שלדברי השואל במצה בוודאי בעינן לכם, וכל הדיון שלו לא היה אלא לענין מרור. וגם הר"ש הסכים לדברי השואל שבמצה יש דין לכם, וגם במרור יש דין לכם, אלא שטען שכבר קנה המרור ע"י שנוי רשות, ורק הקוצץ עצמו אינו יוצא בו.

שיטת הגר"א

ועי"ע בביאור הגר"א (אורח חיים סימן תנד סעיף ד') על ההיא דנפסק שם שאין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, וז"ל ממ"ש (פסחים לח, א) מה להלן משלכם כו' וע' רא"ש שם. הרי לן שנקט להלכה שיש דין לכם במצה. וכ"כ במשנה ברורה (סימן תנד ס"ק טו) להדיא שהטעם שמצה גזולה פסול משום דילפינן מחלה בגז"ש דלחם לחם, מה התם אין אדם מפריש חלה אלא מעיסה שלו דכתיב עריסותיכם אף כאן כן. א"כ לדבריהם הדרא קושיא לדוכתיה איך יוצאים האורחים ידי חובתם במצות מצה.

אורח אוכל משלו או משל בעל הבית

יש לדון האם אורח המתארח אצל בעה"ב אוכל משלו או משל בעל הבית, דאם נאמר שהוא אוכל משלו אז שוב אין בעיא בהא דצריך שיהיה המצות שלו. והנה בנדרים (לד, ב) בעא מיניה רב חייא בר אבין מרבא ככרי עליך ונתנה לו במתנה מהו, ככרי אמר לו כי איתיה ברשותיה הוא דאסור, או דלמא עליך אמר ליה עילויה שויתיה הקדש. א"ל פשיטא דאע"ג דיהבה ליה במתנה אסור, אלא ככרי עליך לאפוקי מאי, לאו לאפוקי דאי גנבה מיניה מיגנב, א"ל לא לאפוקי דאי אזמניה עלה.

ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמ' רש"י (המכונה "המפרש"), אבל פירושו מובא ברבינו אברהם מן ההר בשמו) מפרש דאי אזמניה עליה למיכל מההוא ככר מעיקרא, והדר א"ל ככרי עליך, דהתם כיון דאזמניה עליה קנה חלקו כמה שהוא יכול לאכול הימנה, ואינו יכול לאוסרה עליו, דלאו כוליה דנותן הוא אלא גם דמזומן. יוצא מרש"י שמי שמזומן אצל חבירו קנה את האוכל, ולכן א"א לו לבעה"ב לאסור האוכל על האורח, אלא דצע"ג במאי קנה הרי לא עשה מעשה קנין כלל. אבל עכ"פ לדבריו כל אורח קונה את המצה שאוכל, ושפיר יוצא ידי חובתו אפילו אם יש דין לכם במצה.

אבל עי' בפ"י הר"ן דמפרש דברי הגמ' שר"ל דלעולם אימא לך דאי יהיב ליה במתנה שריא ליה, וכי קאמר ליה (ככרי) עליך לאפוקי דאי אזמניה עלה תתסר ליה, דההיא שעתא נמי ככרו היא. יוצא מדברי הר"ן בפירוש שאורח האוכל אצל בעה"ב לא קנה מה שאוכל, ושפיר יכול בעה"ב לאסור האוכל על האורח. ולדבריו הדרא קושיא לדוכתיה איך אורח יוצא ידי חובת מצה.

בספר קו"ש (פסחים אות קלא) מביא מחידושי הרשב"א (כבא מציעא פח, א) שיש מקשין, לפי ר"ת ש"לקוח" פטור ממעשר מן התורה אפילו אחר מירוח, למה גזרו על הדמאי, והלא אפילו לא עשרן עם הארץ אינם חייבין מדאורייתא, והילכך ה"ל ספק בדרבנן ולקולא וכ"ש דרובן מעשרים הן, ות"י דשאני התם משום דאיכא למיגזר משום דזימנין דאורחים על שולחנו. מבואר בדבריו שאין האורח קונה האוכל.

האם אורח יש לו היתר לקחת האוכל המוגש לפניו

עוד יש לדון האם יש להאורח רשות לקנותו בלי שישאל לבעה"ב, כגון אם הוא יודע שצריך לקנותו, אלא שמתבייש לבקש מבעה"ב שיקנה לו. והנה כתב הרמ"א (אבן העזר סימן כח, יז) אורח שיושב אצל בעה"ב, ונטל חלקו וקידש בו, הוי מקודשת. הט"ז חולק עליו מכח ההיא דאיתא בחולין (צד, א) שאין האורחים רשאים ליתן ממה שלפניהם לילדים של בעל הבית, אלא א"כ נטל רשות, משום מעשה שהיה. וכן נפסק להלכה (או"ח סי' ק"ע סעיף י"ט) אורחים הנכנסין אצל בעל הבית אינם רשאים ליטול מלפניהם וליתן לבנו או לעבדו של בעל הבית, אא"כ נטלו רשות מבעל הבית. א"כ טוען הט"ז דכ"ש שאסור לו לתת לאחרים, ולכן פסק שאינו אלא ספק קידושין. הבית שמואל (ס"ק מ"ו) דוחה הקושיא דצ"ל דדוקא לבנו לא יתן, כמעשה שהיה, אבל רשאי לקדש בו אשה, וכן ליתן זה לזה. ובב"ח משמע שמיירי שאשה שקידש היתה מוזמנת ג"כ, ולכן אין קפידא. ולפי"ז י"ל שלפי הב"ש יוכל לקנות את המצה, אבל לפי הט"ז אולי זה אינו פתרון. אבל לכאורה כל זה אינו אלא האם מותר להביא לאחרים, אבל לקנות לעצמו לכו"ע אין בעיא, שהרי אזמניה שיוכל לאכול מה שלפניו.

המקדש אשה בטבעת שאולה

השפת אמת רצה ליישב מנהג העולם, דאפשר דהעולם סומכין על דברי הרא"ש שהתיר לקדש בטבעת שאולה, דאדעתא דהכא יהיב ליה שיוכל לצאת בו. כוונתו לשו"ת הרא"ש (כלל לה סימן ב) שנחלק עם הרב אביגדור כהן צדק במי שקידש אשה בטבעת שאולה, שרבינו אביגדור פסק שאינה מקודשת אא"כ אמר לה התקדשי לי בהנאת שימושה, דבדידיה קא מקדשה, דאע"ג שאין גופה של הטבעת קנויה לו, הנאת שימושה מיהו עד שלשים יום הוא שלו, ואותה הנאה נתן לה לשם קידושין. ודמי למקדש בהנאת מלוה, דמרויח לה זימנא דמקודשת, אף על גב דמלוה גופה לא מיקניא לה. הרא"ש סובר שהיכא דמשאיל חפץ לחברו והלך השואל וקדש בו את האשה, אינה מקודשת, כי אדעתא להשתמש בו השאילה לו, ולא שיהיה הגוף שלו, וכשמקדש בו את האשה, קבלתו אדעתא דהכי שיהא שלה, נמצא שקדשה בגזל, ולא היא מקודשת. אבל אם השאילו לקדש בו, הווי מקודשת גמורה ואינה צריכה להתקדש פעם אחרת, כיון שהשאיל לו אדעתא לקדש בו את האשה, אנן סהדי דגמר בלבו ליתנו לו באותו לשון שיועיל לעשות קידושין, שתהא האשה מקודשת לו, כי אדעתא דהכי מסר בידו הטבעת. ואם לא יועיל לו בלשון שאלה, יהיה בלשון מתנה, ולכל הפחות יהיה מתנה על מנת להחזיר, והויא מקודשת, ויקנהו מן האשה ויחזירהו לו או יחזיר דמיו.

כוונת שפ"א שכמו בנתן טבעת לקידושין אמרינן דאדעתא דיקנה נתן לו הואיל והוא יודע שהוא צריך הטבעת לצורך קידושין, ה"נ בנידון דידן נתן לו במצות על דעת שיוכל לצאת בהם, א"כ שפיר יכול האורח לקנות המצה כדי לצאת ידי חובת מצות מצה.

חילוק בין מצה לטבעת

ויתכן שאפילו להחולקים על הרא"ש הכא שאני, דהנה המ"א (סי' תרנח, ג) הובא במ"ב (ס"ק ט) הוכיח מהא דשואל כלי מחבירו לקדש בו אשה דאמרינן שהיא מקודשת, משום דאמרינן מסתמא נתן לו במתנה ע"מ להחזיר שיהיה יוכל לקדש בו, א"כ ה"ה באתרוג אם השאילו לצאת בו ה"ל כאלו נתנו לו במתנה ויצא. אבל כתב המ"ב שהט"ז (לעיל סימן י"ד) פוסק דלא יצא, וע"כ צריך לחזור וליטול ובלי ברכה. ואילו הט"ז עצמו (אורח חיים סימן תנד, ד) דן לענין מצה שאולה, ומתחילה כתב דכי היכי דמצה גזולה פסולה ה"נ מצה שאולה, דהא גבי אתרוג כי הדדי נינהו, אבל מסיק הט"ז דשאני גבי אתרוג דהדר בעיניה, ע"כ אפילו כל זמן שהוא בידו מיקרי אינו שלו, אבל מי ששואל מצה מחבירו נתכוין לאוכלה, ודמים הוא שחייב לו הוא בעדו או מצה אחרת, נמצא שזו עכשיו שלו ממש, אלא דחוב יש לו בידו לשלם לו. (כדבריו כתב הריטב"א הנ"ל)

האם דעת האורח לקנות המצה

אבל כל זה אינו אלא היכא שהאורח יודע שיש דין לכם במצה אז הוא יכול לקנות, אבל אם אינו יודע שיש דין לכם, אז לא התכוון לקנות המצה ולא יצא.

ומצאתי בשו"ת מהרי"ט (חלק א סימן קנ) שדן במי שלקח תפוח מהשולחן ונתן למי לאחר לקדש בו בתו, ודן לגבי טבעת שאולה וכו', אבל כתב לחלק דבגזל דידה ממש אמרינן דהוי קידושי ודאי לפי שהכל יודעים שאי אפשר לה להתקדש בשל עצמה הילכך מסתמא הואיל ונתרצית להתקדש מקניא לגביה, וכן בטבעת שאולה כיון שאי אפשר לקדש בשל אחרים מסתמא מקנה לגבי מקדש, אבל הכא אבי הכלה סבור שהוא מקדש בשלו ואינו נזקק להקנות, והחתן נמי סבור כיון שיש לו רשות לאכול כשלו חשיב לקדש בו, דלאו כולי עלמא האי דינא גמירי, הילכך כי איכא למטעי לא אמרינן מסתמא גמרי ומקנו, והוי כעודר

בנכסי הגר וכסבור שלו הן דאמרינן ביבמות (פרק כ"ג) דלא קני לפי שלא נתכוון לזכות בכך.

ידו קונה לו שלא מדעתו

שוב כתב המהרי"ט דיש לומר דידו עדיף מעודר, דכמו שחצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, כדאמרינן (סוף פרק השואל) אהא דתנן הזבל של בעל הבית, ואוקימנא לה בחורי דאתו מעלמא, ואמרינן בפרק קמא דמציעא דחצר משום ידה אתרבאי, ותניא התם אין לי אלא ידו וגו' חצרו וקרפיו מנין, וכיון דחצרו קונה לו שלא מדעתו כל שכן ידו. אבל זה לא יועיל אלא לקנות מה שבתוך חלל היד אבל מה שיוצא החוצה יש דיון בהאחרונים האם קונה היכא שאינו מוגבה ג' טפחים. דידועים הם דברי הנתיב"מ (סי' קצח, ג) שידו אינו קונה מדין חצר אלא מה שבתוך חלל היד, ומה שבחוץ אינו קונה אלא מדין הגבהה. וכן דעת הגרע"א (שו"ת רע"א סי' רכב). אבל עי' בשו"ת אבני נזר (חלק אבן העזר סימן קסא) שהק' על האחרונים מהא דדמבואר (קידושין כה, ב) קונים פיל ע"י שמביא ד' כלים ומניח תחת רגליו, אף דראשו וגופו הוא להלאה מהכלים, מ"מ קונה משום חצר, שהגמ' מק' שמעת מינה כליו של לוקח ברשות מוכר קנה לוקח.

דעת אחרת מקנה

ועי"ש שאם דעת הבעלים להקנות לאורח קונה מטעם דעת אחרת מקנה, אבל כתב שלא מועיל אא"כ דעתו להקנות בשעה שהאורח לוקח אותו, דבלא"ה אין כאן דעת אחרת מקנה. ולפי"ז לגבי מצה אם הבעל הבית מתכוון להקנות המצה לאורח, אע"פ שאין האורח מתכוון לזכות במצה שפיר יצא ידי חובתו, אפילו להצד דבעינן מצתכם. אבל חתני היקר ר' יוסף ברזון שליט"א העיר מדברי התוס' (ב"ב נד, א) שכתבו שהא דחצר קונה לו שלא מדעתו, היינו שאינו יודע אם הוא בחצרו, ואם היה יודע היה רוצה לקנות, אבל אם יודע ואין מתכוין לקנות לא קני. א"כ אפילו אם בעה"ב יתכוון להקנות לא יקנה האורח אא"כ יתכוון להדיא לקנות.

היכא שאוכלו בוודאי קנה

ויתכן שהיכא שלוקח לאכול מקרי דעת קנין, שהרי לוקחו לעצמו, וזה גופא כל ענין של בעלות וקנין. ועי' במשנה ברורה (סימן תנד ס"ק טו) דדוקא מצה גזולה אינו יוצא אבל אם שאל מצה יוצא בה, דהא שאלה ע"מ לאכלה ולא להחזירה בעין, א"כ הרי היא שלו ממש. ועי' בשו"ת מהרי"ט (שם) דיש להסתפק באורחים המסובין אצל בעל הבית אם זוכים במתנותיהם משיגביהום, או עד שיתנו לתוך פיהם, ונפקא מינה שאם אחד מהם ברר והניח לפניו, ובא אחד ונטלו אם יכול לאוסרה עליו, אי נמי אם בעל הבית עצמו נטלה, או שקדש במ את האשה אם היא מקודשת, דמסתברא שאינו מזכה להם אלא משיתנו לתוך פיהם. משמע דעכ"פ אם שם בפיו בוודאי קנה.

ויתכן שאפילו הר"ן יודה לזה, ולא אמר שעדיין האוכל של בעה"ב אלא דמקרי שנהנה מבעה"ב בתחילת הלעיסה, אבל אה"נ באמת קנה אח"כ. אבל זה תלוי מתי הוא הרגע שקנה החפץ. וכבר העירו שבדברי הרשב"א א"א לומר כנ"ל, שלדבריו האוכל אצל העם לא קנה כלל.

להלכה

לפי מה שביארנו אע"פ שיש צדדים לקיים "מנהג העולם", שאין האורח קונה המצות, אבל לכתחילה מן הראוי שעכ"פ יכוון לקנות המצה. וכן מצאתי בספר הליכות שלמה (פרק ט, ד ודבר הלכה ט) שכך ראוי לנהוג. אבל ראיתי בקובץ "היכלא" (מקהילת בני תורה, הר נוף) שיצא לאור בניסן תשע"ב, במאמר של הגרי"מ רובין שליט"א, שמביא שהגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לו שהחזו"א לא נהג להקנות המצה לאורחים.

נפיק ועייל אזוזי

עוד כתב המ"ב (סי' תנד, טו) שיש עוד נ"מ בזה שהמצה צריך להיות שלו, והוא דבר שמצוי להכשל בו, כגון אם קנה מצה ומשכן לרשותו, אם המוכר גלה דעתו בעת מכירתו שדחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה, וע"כ עייל ונפיק אחריו אזוזי ומדחהו בלך ושוב ואינו נותן לו, **מדינא לא קנה**, כמבואר בחו"מ (סי' ק"ץ סי"ז), וממילא אינו יוצא בהם אח"כ ידי חובת מצה מן התורה.

קנין משיכה

עוד נ"מ יתכן לגבי קנין משיכה, שאם אינו מכניס המצה לרשותו כדי שיקנה בתורת חצר, אז קי"ל דקנין משיכה אינו אלא מדרבנן, ולפי השיטות דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, אז לא יצא ידי חובתו אם לא שילם.